مجلّهٔ جغرافیا و توسعهٔ ناحیه‌ای، شمارهٔ بیست و یکم، پاییز زمستان ۱۳۹۲

بررسی عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعه‌موردی: شهرستان خواف)

علی‌اکبر عنابستانی(دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه فردوسی مشهد)

anabestani@um.ac.ir

چکیده

طرح‌های هادی روستایی، در دو دهه اخیر سیمای سکونتگاه‌های روستایی ایران را دگرگـون سـاخته است، اما این تحول بدون مشارکت مردم در فرایند تهیه،اجرای طرح‌ها و نگهداری از آن‌هـا بـه نتیجـه مطلوب نخواهد رسید. در این مقاله مشارکت عوامل فردی مؤثر بر فراینـد اجـرای طـرح‌هـای هـادی روستایی و میزان موفقیت آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته‌اسـت. عـلاوه بـراین، پـژوهش دارای هـدف کاربردی بوده و به روش توصیفی-تحلیلی و همبستگی انجام شده‌است که بخش عمـده داده‌هـای آن براساس مطالعات میدانی و با روش نمونه‌گیری(کوکران)از سطح ۲۳۳ خانوار منطقه نمونه‌ی جمع‌آوری شده‌است. یافته‌های پژوهش برپایه نتایج آزمون‌های همبستگی تیپ پیرسون نشان داد بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی ارتباط معنی‌دار و ضعیفی وجود دارد که بر اساس آن، عوامل فردی مؤثر بر مشارکت فقط ۱۴ درصد تغییرات متغیر وابسته را تبیین و توجیه می‌کند و در بین عوامل فردی، فقط تأهل و تعداد فرزندان به میزان ۸ درصـد بـر رونـد اجـرای طـرح هـادی تأثیرگذار بوده‌است. درمورد توزیع فضایی، باتوجه‌به ارتباط بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت و رونـد اجرای طرح‌های هادی فقط در سه روستا، همبستگی مستقیم و نسبتاً کاملی مشـاهده شـد. باتوجـه بـه یافته‌های پژوهش، راهکارهایی مانند ظرفیت سازی نهادی و قانونی برای تسهیل و افـزایش مشـارکت عمومی روستاییان، برگزاری کارگاه‌های آموزشی برای آشنایی با فرایند تهیه، اجرا و نگه‌داری طرح‌های هادی، بهره گیری از نهادهای محلی و مواردی ازاین قبیل پیشنهاد شد.

کلیدواژه‌ها: سواد، شغل و دارایی، مشارکت روستاییان، مسکن روستایی، شبکه معابر.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۱۱/٦ تاریخ تصویب:۱۳۹۱/۱۲/۲۲

۱- مقدمه

امروزه بیشتر نظریه‌پردازان درزمینه توسعه، به‌ویژه توسعه روستایی، معتقدند دست‌یابی به توسعه پایدار بدون مشارکت مردم امکان‌پذیر نبوده و دوره گذار توسعه با مشارکت مردم آسان‌تر، سریع‌تر و کم-هزینه‌تر شده‌است(بهرامی، ۱۳۸۳: ۱۴۶). عمران روستایی با رویکرد مشارکتی، نقش زیربنایی و بنیادینی در توسعه همه‌جانبه جوامع روستایی داشته است. این نقش با فراهم‌کردن امکانات عمومی مانند آب آشامیدنی، حمام و مدرسه برای بهبود وضعیت زندگی روستاییان و با مشارکت آنان محقق خواهد شد. درحالی که نتایج سال‌ها تجربه نظام تمرکزگرا نشان می دهد، در ایران بدون‌توجه به مشارکت مردمی، سرمایه‌های ملّی اعم از مادی و معنوی و امکانات دولتی هدر رفته و در نهایت نارضایتی روستاییان از دولت و فعالیت‌های عمرانی، ناتمام‌ماندن برخی طرح‌های عمرانی، عدم‌موفقیت و مداومت در اجرای برخی طرح‌ها و عدم مسئولیت‌پذیری افراد سرپرست را درپی داشته است(قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۰). عرصه‌های روستایی در ایران، به‌عنوان یک واقعیت مکانی-فضایی، برآیندی از تعامل مؤلفه‌های متفاوت زیست-محیطی، اجتماعی-فرهنگی، سیاسی و کالبدی است (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۳: ۴۷) و طرح هادی یا به عبارتی طرح جامع توسعه روستایی، راهنمای مصوّبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی آن مکان است(شهبازی، ۱۳۸۹: ۲۲۵).

پژوهش حاضر به دنبال بررسی تأثیر عوامل فردی موثر مانند سن، جنس، تحصیلات، شغل، دارایی و مواردی از این قبیل بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی است. لازم‌به‌ذکرست مشارکت از کنش هدفمند افراد ناشی می‌شود و این کنش وابسته به زمینه‌هایی است؛ یکی از این زیرساخت ها سطح تحصیلات افراد کنش‌گر است که میزان مشارکت را تحت تاثیر قرار داده و کمیّت و کیفیّت آن را تعیین می‌کند. اشتغال و زمینه شغلی متغیر دیگری است که مشارکت را افزایش داده یا آن رامحدود می‌کند. همگنی اشتغال نیزاهداف همگن را به دنبال داشته و مشارکت بر پایه آن شکل می‌گیرد. بنابراین شغل یکی دیگر از متغیرهای موثر در مشارکت است که زمینه ساز همگنی اهداف برای مشارکت می‌باشد. علاوه‌بر موارد اشاره‌شده، سن کنش‌گران و بهره‌برداران نیز در میزان همکاری برای تحقق اهداف جمعی، متغیر تعیین‌کننده‌ای است چراکه تجربیات گذشته افراد درموردکار گروهی، بر گرایش مردم به مشارکت در زمینه‌های مختلف تأثیر گذارست.

با توجه به ضرورت‌های اشاره‌شده، در این مقاله برآنیم عوامل فردی مؤثر بـر مشـارکت روسـتاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی را تجزیه و تحلیل کنیم. علاوه‌براین، توزیع فضایی مربوط بـه ایـن دو متغیر را در محدوده‌ی مورد مطالعه ارزیابی نماییم تا از نتایج آن در برنامه‌ریـزی و سیاسـت‌گـذاری در حوزه‌های روستایی، به‌ویژه ناحیه‌ی موردبررسی یعنی شهرستان خواف استفاده کنیم. نتایج ایـن پـژوهش، می‌تواند در راستای ارتقای سطح مشارکت مردم به‌ویژه در فرایند اجرای طرح هادی و همچنین شیوه‌هـای جلب مشارکت و توانمندسازی مردم در مشارکت، مفید باشد.

۲- پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی به بررسی مشارکت مردم در فرایند توسعه‌ی روستایی و عوامل مـؤثر بـر آن در روستاهای کشور پرداخته‌اند اما ویژگی‌های فردی مؤثر بر مشارکت و ارتبـاط آن بـا فراینـد اجـرای طـرح هادی روستایی کمتر بررسی شده‌است. در ادامه نتایج برخی از این پژوهش ها اشاره خواهند شد:

در ایران پژوهش‌هایی درمورد عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در توسـعه روسـتایی و طـرح‌هـای توسعه انجام شده‌است. پاره‌ای از پژوهشگران متغیرهایی مانند انگیزش، آگاهی اجتماعی، پایگاه اجتماعی- اقتصادی، انسجام اجتماعی، اعتماد به مجریان طرح‌ها، موقعیت اجتماعی-اقتصادی روستا، اختلافات محلی و وابستگی به دولت را بر مشارکت روستاییان در طرح‌ها مؤثر دانسته‌اند(محمودیان، ۱۳۷۱: ۲۹)، (عفتـی، ۱۳۷۱: ۳)، (کوثری، ۱۳۷۴: ۸) و (حسن نژاد و همکاران، ۷۳). عده‌ای نیز دریافتند که بین انگیزه مشـارکت زنان در فعالیت‌های کشاورزی و متغیرهای تعداد افراد خانواده، تعداد فرزندان، استفاده از منابع اطلاعاتی و میزان استفاده از فناوری‌های کشاورزی رابطه مثبت و معناداری وجود دارد (میرترابـی و همکـاران، ۱۳۹۱: ۱۶۷-۱۴۹). برخی نیز معتقدند متغیرهای نگرش به اشتغال در فعالیت‌های کشاوزری، عوامل انگیزشی مؤثر در مشارکت، استفاده از منابع اطلاعاتی و ارتباطی و مسیرهای‌آن، میزان اراضی زراعی و سن، ۵۶/۷ درصـد از تغییر مشارکت جوانان در توسعه کشاورزی را تبیین می‌کنند(ارتیاعی و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۴-۵۷)

مطالعاتی نیز توسط پژوهشگران غیرایرانی صورت گرفته است که همسـو بـا تحقیـق حاضرسـت. از جمله تعدادی از آن‌ها دریافتند که عواملی نظیر وضعیت تأهل، تعداد اولاد، سـن فرزنـدان، سـطح درآمـد، آموزش، طبقه اجتماعی، مالکیت اموال و خانه، جنسیت، قومیت، سلامتی فیزیکی و جسمی بـر مشـارکت

داوطلبانه افراد در فعالیت‌های مختلف تأثیرگذارست(ردی[1]، ۱۹۷۳: ۸۷)، (بورینی[2]، ۱۹۹۹: ۹۷) و (ساتو[3] و همکاران، ۲۰۰۶: ۲۰۴) نتایج مطالعات دانیل لرنر[4] در شش کشور خاورمیانه (مصر، لبنان، سوریه، اردن، ترکیه و ایران) درموردارتباط مشارکت با متغیرهای اجتماعی مانند محل سکونت شهر یا روستا، میزان تحصیلات، پایگاه اجتماعی-اقتصادی، سن، مذهب و استفاده از رسانه‌ها نشان داد جامعه مشارکتی، پس از طی مراحل منظم و پیوسته شهرنشینی، گسترش سواد، دسترسی به رسانه‌های جمعی و همراه با مشارکت سیاسی-اجتماعی، تحقق می‌یابد(قاسمی، ۱۳۸۴: ۸۲).

اگرچه بیش از دو دهه از زمان اجرای طرح‌های هادی در مناطق روستایی کشور می‌گذرد اما بررسی‌-های متعددی درمورد ارزیابی تأثیرات اجرایی این طرح‌ها صورت گرفته‌است.از جمله پاره ای ازمحققان معتقدند که عدم شناسایی نیازهای روستاییان، منجر به طولانی‌شدن زمان اجرای طرح هادی، محدودشدن مشارکت مردم به کمک مالی و ناهماهنگی افراد اجراکننده طرح‌های هادی در سکونتگاه‌های روستایی شده‌است که پیامدهایی مانند رضایت پایین روستاییان از اجرای طرح، عدم کنترل مهاجرت‌ها و مواردی ازاین قبیل را در پی داشته‌است(وثوقی، ۱۳۶۷)، (رهنما، ۱۳۷۵) و (شارع‌پور، ۱۳۷۲). برخی نیز به نبود جایگاه قانونی مشارکت مردمی در طرح‌های هادی و برتری دیدگاه‌های فنی بر ارزش‌های مردمی و محلی اشاره می‌کنند(سرتیپی‌پور، ۱۳۸۲). عده ای نیز دریافتند که افزایش امیدواری روستاییان برای ماندن در روستا و بهبود وضعیت کالبدی و خدمات رسانی روستا در اجرای طرح هادی تأثیرگذارست(تقی‌لو و همکاران، ۱۳۸۸)، (حق‌پنا و دهقانی، ۱۳۸۸)، (نصیری، ۱۳۸۸) و (عنابستانی، ۱۳۸۸). در نهایت پژوهشگرانی نیز معتقدند که اجرای این طرح‌ها بر کالبد زندگی روستایی تأثیرگذار بوده است که درمواردی مانند نحوه ساخت و ساز و معماری روستا برای بهسازی و مقاوم سازی، دفن بهداشتی زباله‌ها و دسترسی روستاییان به خدمات، تأثیرات مثبت و معناداری را داشته است، اما درمورد ابعاد محیطی، اجتماعی و اقتصادی روستا پیامدهای مثبتی نداشته‌است(آمار و صمیمی‌شارمی، ۱۳۸۸)، (عزیزپور و همکاران، ۱۳۹۰) و (محمدی‌یگانه و همکاران، ۱۳۹۱).

---

1. Reddy
2. Borrini
3. Akabayashi
4. Daniel Lerner

مطالعات پژوهشگران ایرانی و غیرایرانی درمورد عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی نشان دادنداز بین عوامل فردی، ویژگی هایی مانند سن، جنس، سطح تحصیلات، شغل، دارایی و مالکیت تأثیرات بیشتری بر مشارکت داشته است. اگرچه این مطالعات به بررسی متغیرهای مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی مانند آبخیزداری، ترسیب کربن، فعالیت‌های کشاورزی و مواردی از این قبیل پرداخته‌اند، اما پژوهش حاضر علاوه بر درنظرگرفتن نتایج مطالعات پیشین به دنبال بررسی و سنجش ارتباط بین ویژگی‌های فردی و واکنش آن به مشارکت در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی محدوده‌ی موردبررسی می باشد.

۳- روش تحقیق

این پژوهش از نوع توصیفی-همبستگی است که به روش پیمایشی و با ابزار پرسشنامه انجام شده است. یکی از روش‌های پژوهش توصیفی، تحقیق همبستگی است که در آن، رابطه بین متغیرها براساس هدف تحقیق تحلیل می‌شود(سرمد و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۷). شهرستان خواف با ۸۶ روستای دارای سکنه، ۶۵۴۹۴ نفر جمعیت دارد که از این تعداد ۶۳ روستا دارای طرح هادی مصوب بوده و در ۲۱ روستا این طرح اجرا شده‌است. جامعه آماری پژوهش شامل روستاهایی است که طرح هادی در آن‌ها اجرا شده‌است و کمتر از ۱۰ سال از زمان اجرای آن می گذرد که از بین آن‌ها، ۱۰ روستا با جمیت ۵۵۰۴ خانوار به روش نمونه‌گیری انتخاب شدند. برای برآورد حجم نمونه در سطح خانوارهای روستایی، بادرنظرگرفتن سهم جمعیت هر روستا از روش نمونه‌گیری کوکران با سطح اطمینان ۹۵٪ و دقت ۶/۳٪ استفاده‌شد. برای بررسی عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در اجرای طرح‌های هادی روستایی، ۲۳۳ نفر (سرپرست خانوار) از روستاییان به صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده مورد پرسشگری قرار گرفتند. پس از جمع‌آوری اطلاعات و پردازش آن‌ها درمحیط‌های نرم‌افزاری مانند SPSS و ArcGIS ، داده‌ها در سطح منطقه‌ی مورد مطالعه تحلیل شدند.

سؤال اصلی پژوهش ازین قرارست که عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان تا چه میزان در موفقیت فرایند اجرای طرح‌های هادی در روستاها تأثیرگذار بوده‌است؟ و فرضیه‌ی پاسخ‌گوی سؤال

تحقیق عبارت است از: «**عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان بر فرایند اجرای طـرح‌هـای هـادی روستایی تأثیر داشته است.**»

به منظور شناخت بهتر و دقیق‌تر وضعیت مکان‌هـای جغرافیـایی در سـطوح و زمینـه‌هـای مختلـف، دسترسی به اطلاعات کامل و پردازش شده از مکان‌های موردنظر ضروری به نظر می رسد. بدین منظور از شاخص‌هایی استفاده شد که بر اساس معیارهای انتخـاب‌شـده نشـاندهنده سـطحی از رشـد و توسـعه‌ی مکان‌های جغرافیایی بودند(کلانتری، ۱۳۸۲: ۱۱۲). برای بررسی عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روسـتاییان در طرح‌های هادی روستایی سه متغیر و هشت شاخص معرفی گردیـد؛ عوامـل فـردی بـه عنـوان متغیـر مستقل، میزان مشارکت روستاییان به عنوان متغیر واسطه و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی به عنوان متغیر وابسته مورد بررسی قرار گرفتند. مجموع متغیرها به وسیله‌ی ۹ شاخص و ۵۲ معرف(گویه) ارزیـابی شدند. تمامی گویه‌ها بر مبنای طیف لیکرت(بسیار کم، کم، متوسط، زیاد، بسیار زیاد) از ۱ تا ۵ تنظیم شدند. روایی پرسشنامه‌ها نیز توسط ۲۰ متخصص و کارشناس در دانشگاه‌ها و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی تأییـد شد و پایایی آن‌ها بر مبنای آلفای کرونباخ با اعتبار بین ۰/۶ تا ۰/۸ اثبات گردید (جدول۱).

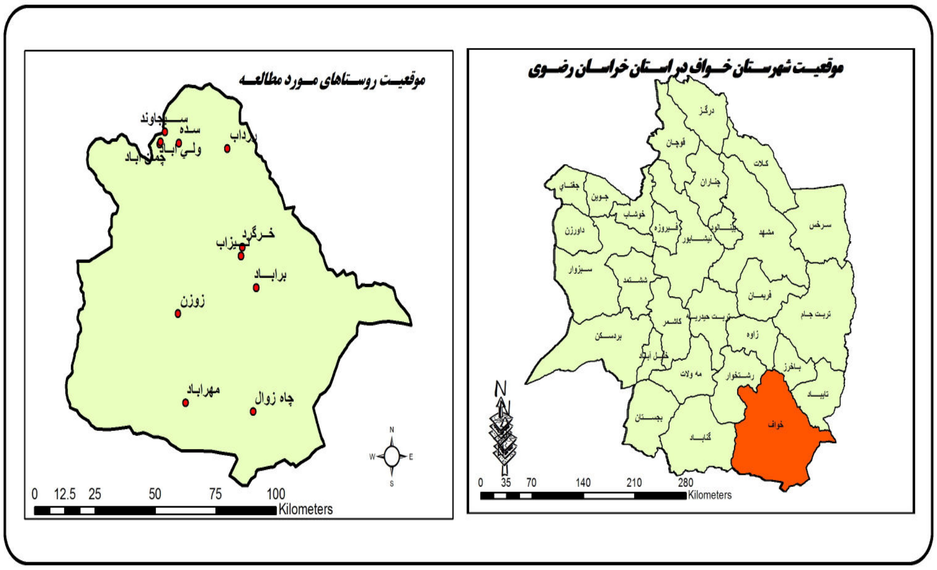
جدول ۱: بررسی قابلیت اعتماد متغیرهای تحقیق

متغیر	نام شاخص	تعداد گویه‌ها	آلفای کرنباخ
عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان	سن	۲	۰/۷۹
	سواد	۲	۰/۶۷۶
	تأهل و تعداد فرزندان	۳	۰/۶۰۳
	شغل و دارایی	۱۴	۰/۶۲۷
مشارکت روستاییان در فرآیند تهیه و اجرای طرح		۶	۰/۶۴۳
فرایند اجرای طرح هادی	مسکن روستایی	۶	۰/۷۲۱
	شبکه های روستایی	۶	۰/۷۹۷
	توزیع خدمات و کاربری اراضی	۷	۰/۷۶۸
	محیط زیست روستا	۶	۰/۶۳۷

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

۳-۱- منطقه مورد مطالعه

منطقه موردمطالعه شامل شهرستان خواف واقع در استان خراسان رضوی است که ۸۶ آبادی دارای سکنه با ۱۵۹۹۹ خانوار و ۶۵۴۹۴ نفر جمعیت دارد. این شهرستان از شمال به شهرستان‌های باخرز، زاوه و رشتخوار، از شمال‌شرق به شهرستان تایباد، از جنوب به شهرستان زیرکوه در خراسان جنوبی و از غرب به شهرستان گناباد محدود می‌شود(شکل ۱). مساحت آن ۹۷۹۶/۷ کیلومتر مربع است که معادل ۸/۴ درصد از کل وسعت استان خراسان رضوی بوده و دارای ۴ بخش، ۸ دهستان و ۵ نقطهٔ شهری است(استانداری خراسان رضوی، ۱۳۹۱).

شکل ۱: موقعیت منطقه‌ی موردمطالعه

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

میزان و حجم جمعیت در هر سکونتگاه انسانی مانند روستا از عوامل مؤثر در پایداری آن به‌شمار می‌رود، زیرا در صورت وجود حجم جمعیت قابل توجه در یک روستا، امکان پیدایش فعالیت‌های اقتصادی متنوع، جذب امکانات خدماتی و رفاهی و مواردی‌از این قبیل فراهم می‌شود. در این تحقیق ۱۰ روستای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰ جمعیتی بالغ بر ۲۳۷۷۷ نفر داشته که مشتمل‌بر ۵۵۰۴ خانوار بودند و از نظر حجم جمعیت در رده روستاهای پرجمعیت شهرستان خواف به‌شمار می‌آیند (جدول ۲).

جدول۲: ویژگی‌های روستاهای مورد مطالعه در سال ۱۳۹۰

روستا	مطالعات اولیه طرح	سال اجرای طرح	جمعیت ۱۳۹۰	خانوار	خانوار نمونه
برآباد	۱۳۷۹	۱۳۸۴	۴۰۹۷	۱۰۰۵	۴۲
سده	۱۳۸۱	۱۳۸۳	۳۹۱۶	۱۰۱۴	۴۰
زوزن	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۲۵۸۵	۶۲۶	۲۶
مهرآباد	۱۳۸۱	۱۳۸۴	۲۳۹۹	۵۲۴	۲۲
چمن‌آباد-ولی‌آباد	۱۳۷۳	۱۳۷۴	۲۸۶۷	۷۴۹	۳۲
خرگرد	۱۳۷۵	۱۳۷۹	۱۴۶۳	۳۶۱	۱۸
چاه زول	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۰۰۳	۲۵۷	۱۱
تیزآب	۱۳۸۲	۱۳۸۵	۱۰۴۵	۲۶۶	۱۳
سیجاوند	۱۳۸۲	۱۳۸۵	۱۱۸۰	۳۱۰	۱۱
رزدآب	۱۳۸۲	۱۳۸۶	۱۸۳۲	۳۹۲	۱۸
جمع	-	-	۲۳۷۷۷	۵۵۰۴	۲۳۳

مآخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰ و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خراسان رضوی، ۱۳۹۱

۴- مبانی نظری

۴-۱- مشارکت

تعاریف بسیاری درمورد مفهوم مشارکت ارایه شده‌است. به طور کلی می‌توان مشارکت[1] را به معنای شرکت فعالانه در یک گروه خاص در نظر گرفت که در نهایت به فعالیت اجتماعی خاصی می‌انجامد و به‌صورت همیاری، همبستگی، انطباق، پذیرش، اختیار و شیفتگی محقق می‌شود(بیرو[2]، ۱۳۷۰: ۲۵). ماکس وبر[3] مشارکت را به عنوان کنش اجتماعی تعریف می‌کند و به چهار نوع رفتار اجتماعی، یعنی رفتار عقلایی معطوف به هدف، رفتار عقلایی معطوف به ارزش، رفتار سنتی و رفتار عاطفی استناد می‌کند(ریتزر[4]، ۱۳۷۴: ۴۵). رید[5]مشارکت را فرایندی تلقی می کند که افراد، گروه‌ها و سازمان‌ها از طریق آن نقش فعالی در تصمیم‌گیری و اجرای تصمیماتی دارند که مستقیماً بر آن‌ها تأثیرگذارند(Reed, 2008: 2418). علاوه براین، مشارکت به عنوان فرایند دخالت مردم و

1. Participation
2. Birou, A
3. Max Weber
4. Ritzer, G
5. Reed

تأثیرگذاری آن بر نتایج و دستاوردهای طرح‌ها و برنامه‌های مختلف تعریف شده‌است(CIS, 2003: 12) که این مشارکت در سه سطح طراحی برنامه، پیاده‌سازی و ارزشیابی و بررسی پیامدهای اجرایی برنامه یا طرح خاص موردتوجه قرار می‌گیرد(Stefano, 2010: 1333). مشارکت، عملی جمعی، آگاهانه و داوطلبانه است که شامل دخالت شهروندان در امور عمومی است که در سطوح مختلف تصمیم‌گیری‌های اداری و سیاسی جلوه‌گر شده و از انداختن رأی به صندوق تا مساعدت مستقیم در رفع نیازهای اجتماعی و دخالت در کارکرد سازمان‌هایی که حیاتشان به مشارکت وابسته بوده را دربرمی گیرد(جباری، ۱۳۷۸: ۸). بنیادی‌ترین اندیشه زیرساخت مشارکت، پذیرش اصل برابری مردم است و هدف آن، همفکری، همکاری و تشریک مساعی افراد برای بهبود کمیت و کیفیت زندگی در تمامی زمینه‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی است(عنبری و حسنوند، ۱۳۸۹: ۱۳۲).

۴-۲- طرح هادی روستایی

طرح هادی یا به عبارتی طرح جامع توسعه روستایی، راهنمای مصوبی برای هدایت عملیات سازندگی و آبادانی در روستاها، با آگاهی از وضعیت فرهنگی، اقتصاد و اجتماعی این مکان‌هاست(شهبازی، ۱۳۸۹: ۲۲۵). بر اساس آیین‌نامه نحوه بررسی و تصویب طرح‌های توسعه عمران محلی، ناحیه‌ای، منطقه‌ای و ملی و مقررات شهرسازی و معماری کشور مورخه ۱۳۷۸/۱۰/۱۲ هیأت دولت، طرح هادی روستایی طرحی است که ضمن سامان‌دهی و اصلاح بافت موجود، به تعیین میزان و مکان گسترش آتی و نحوه استفاده از زمین برای عملکردهای مختلف از قبیل مسکونی، تولیدی، تجاری، کشاورزی، تاسیسات و تجهیزات می‌پردازد و براساس نیاز، نیازمندی‌های عمومی روستایی را در قالب مصوبات طرح‌های سامان‌دهی فضا و سکونتگاه‌های روستایی یا طرح‌های جامع ناحیه‌ای تعیین می‌کند(بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۹: ۲۴).

مهم‌ترین اهداف این طرح‌ها بر اساس بند ۲ آیین‌نامه اجرایی ماده ۷ اساس‌نامهٔ بنیاد مسکن، مصوب ۱۳۶۷/۹/۱۷ مجلس شورای اسلامی عبارتند از:

الف- ایجاد زمینه توسعه و عمران روستاها با توجه به شرایط فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی.

ب-تأمین عادلانه امکانات از طریق ایجاد تسهیلات اجتماعی، تولیدی و رفاهی.

ج– هدایت و توسعه کالبد روستا

د– ایجاد تسهیلات لازم جهت بهبود مسکن روستاییان و خدمات زیست محیطی عمومی(کیوانلو، ۱۳۷۶: ۴۶).

همچنین در فرایند تهیه مطالعات طرح‌های هادی روستای سه مرحله اصلی وجود دارد که عبارتند از:

– مطالعات پایه و تشخیص وضع موجود؛

– تحلیل و استنتاج از بررسی‌ها و تدوین چشم‌اندازها و ارزیابی آن‌ها؛

– تعیین و اولویت‌بندی پروژه‌های پیشنهادی و ارائه طرح هادی (رضوانی، ۱۳۹۰: ۱۶۴).

اگرچه توصیف خدمات طرح‌های هادی روستایی، با درنظرگرفتن بررسی‌های منطقه‌ای تأثیرگذار یا تأثیرپذیر روستا و تجدید حیات اجتماعی–اقتصادی روستا صورت می‌گیرداما درعمل طرح‌ها به فعالیت‌های کالبدی محدود شده‌اند. درین خصوص پروژه‌های کالبدی مانند اصلاح معابر و اجرای میادین، دفع فاضلاب سطحی(جوی، جدول و کانیو)، دیوار حفاظتی، احداث پارک و محل بازی، و مواردی ازاین قبیل مورد توجه قرار می‌گیرد(سرتیپی‌پور، ۱۳۸۷: ۵۸۸).

۴–۳- طرح هادی و مشارکت روستاییان

پس از گذشت چندین دهه، کشورهای جهان سوم با اعمال راهبردهای مختلف برنامه‌ریزی برای رسیدن به توسعه مطلوب، به این نتیجه رسیدند مشارکت افراد محلی در طرح‌ها سبب کاهش هزینه‌هادر گردآوری اطلاعات، تعیین راهکارهای واقعی‌تر، تدوین قوانین اثربخش‌تر، هماهنگی و انسجام بیشتر افراد جامعه روستایی و اعمال بهتر قوانین می‌شود(کریمی زاده و همکاران، ۱۳۸۷: ۴۴). هم‌چنین مدیریت مشارکتی به دلیل فراهم‌آوردن فرصت‌های برای اشتراک مساعی روستاییان در تصمیمات و امور کاربری منابع سبب حصول و برقراری دموکراسی می‌شود(Özerol& Newig, 2008: 644). لازم به‌ذکرست مفهوم مشارکت مردم فقط به بعد اجتماعی و کسب اطلاعات محدود نمی‌شود، بلکه مشارکت برای اینکه تأثیرگذار باشد باید در تمامی ابعاد و جنبه‌ها و به‌صورت یکپارچه و همه‌جانبه صورت گیرد(رکن‌الدی‌افتخاری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳). طرح های هادی در ایران، تحت تأثیر دیدگاه کارکردگرایی، با محوریت قرار دادن تحولات کالبدی در روستاها سعی در دگرگون سازی کالبد روستاها و دستیابی به توسعه روستایی دارند (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۲).

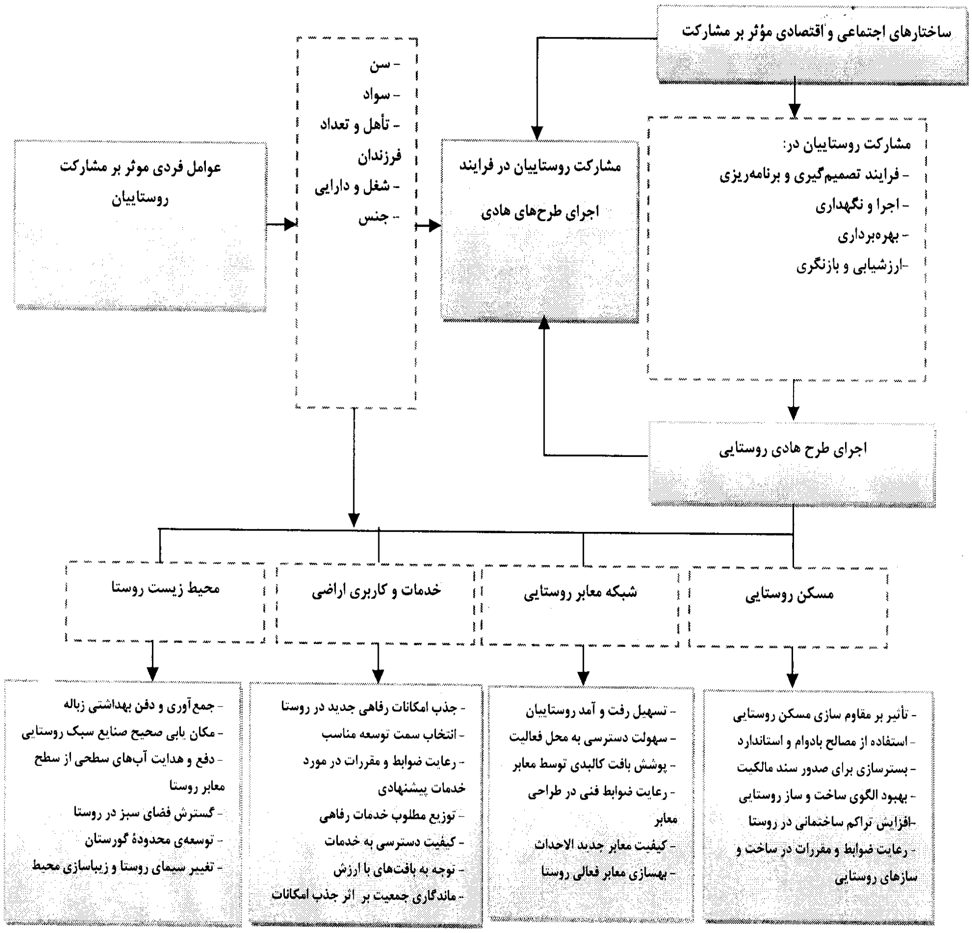
به منظور تحقق اهداف طرح‌های هادی روستایی و سایر طرح‌های عمرانی در روستاها، مشـارکت روستاییان باید در مراحل و ابعاد گوناگون زیر صورت گیرد:

۱-مشارکت در فرایند تصمیم‌گیری و برنامه‌ریزی (تشخیص نیازها، اولویت‌بندی آن ها و تصمیم گیری)؛

۲-مشارکت در اجرا و نگه‌داری؛

۳-مشارکت در بهره‌برداری، حفظ، مراقبت، تعمیر و مراقبت از طرح‌ها و پروژه‌ها؛

۴-مشارکت در ارزشیابی و بازنگری آثار طرح‌هاو پروژه‌ها (شکل ۲).

شکل۲: چارچوب مفهومی پژوهش

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

ابعاد مشارکت مردم در طرح هادی را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

- ایجاد زمینه‌ی مشارکت مردم در طراحی و اجرای طرح‌های هادی(بند و مادهٔ ۶ آیین‌نامه اجرایی)
- اجرای طرح‌های توسعه فیزیکی با همیاری مردم (بند ح مادهٔ ۷)
- توجه به اصل عدم مداخله مستقیم در اجرا با اتکا به مشارکت‌های مردمی (صدر مادهٔ ۱۱)
- ایجاد بستر مشارکت مردم و سازماندهی نیروهای محلی در ارتباط با تهیه و اجرای طرح (بند ج مادهٔ ۱۱)

- بررسی زمینه‌ها و نحوه مشارکت اجرایی، فنی و اقتصادی روستاییان در اجرای طرح‌های عمرانی گذشته در سطح روستا و تعیین نقاط قوت و ضعف آن (بند ۲-۲-۳-۴ بررسی‌های اجتماعی مراحل تهیهٔ طرح)

- ارزیابی زمینه‌های مشارکت فنی، اقتصادی و اجتماعی روستاییان در اجرای طرح‌های عمرانی در گذشته و تعیین روش مشارکت آن‌ها در اجرا، بهره‌برداری و نگهداری پروژه‌های طرح هادی روستا(بند ۲-۴ تحلیل و استنتاج مرحلهٔ دوم طرح)

- نیازسنجی برنامه‌ها و پروژه‌های ضروری روستا با توجه به نتایج طرح‌های فرادست، دیدگاه روستاییان و مطالعات قبلی (بند ۱-۱ مرحلهٔ سوم تعیین برنامه و پروژه‌ها)

- ارایه پیشنهادات لازم برای تقویت و نهادینه سازی فعالیت‌های مشارکتی روستاییان در ابعاد اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و فنی-اجرایی برای بهره‌وری پایدار و فراوان از طرح‌های عمرانی روستا به-ویژه طرح هادی و پروژه های ایمن سازی در مقابل خطر سوانح طبیعی(بند ۱-۲-۴ مرحله سوم تعیین برنامه‌ها) و(رکن‌الدین افتخاری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۴۴).

۵- یافته‌های تحقیق

۵-۱- ویژگی‌های فردی روستاییان در منطقه موردمطالعه

۹۲/۷ درصد از پاسخگویان در منطقه‌ی مورد مطالعه مرد و ۷/۳ درصد زن بودند. نتایج بدست آمده نشان داد رده سنی ۱۲/۸ درصد از پاسخگویان، کمتر از ۲۰ سال و ۳۸/۸ درصد بین ۲۰ تا ۳۰ سال و ۳۷/۹ درصد بین ۳۰ تا ۵۰ سال بوده است و سن ۹/۶ درصد پاسخگویان بین ۵۰ تا ۶۵ سال و ۰/۹ درصد بیش از ۶۵ سال گزارش شده‌است. ۷۶/۸ درصد از پاسخگویان متاهل و ۲۳/۲ درصد مجرد بودند. یافته‌های

پژوهش نشان داد ۱۶/۴ درصد تک فرزنـدی، ۲۸/۳ درصـد ۲ فرزنـدی، ۱۴/۵ درصـد ۳ فرزنـدی، ۱۷/۸ درصد ۴ فرزندی و ۲۳ درصد۵ فرزندی و بیشتر بودند که از بین آن ها، بیشـتر خـانواده ۲ فرزنـد داشـتند. یافته‌های پژوهش درمورد میزان تحصیلات پاسخگویان نشان داد ۸/۹ درصد از آنها درسطح ابتـدایی، ۲۱ درصد درحد سیکل بوده اند، ۵۳/۶ درصد مدرک دیپلم و فوق دیپلم، ۱۵/۶ درصد لیسـانس داشـته‌انـد و ۰/۹ درصد درسطح فوق لیسانس بوده‌اند.

با بررسی وضعیت شغلی روستاییان در منطقه موردمطالعه مشخص گردید که ۱۵/۸ درصـد کشـاورز، ۱۲درصد کارگر و بنّا، ۱۶/۴درصد کارمند، ۵/۲ درصد بیکار بوده‌اند، ۱۴/۱ درصد را زنان خانـه‌دار و ۳۵/۶ درصد مابقی را مشاغلی مانند مانند مغازه‌داری، راننده داشتند. ۴۳/۲ ازشاغلین، درصد بیان کرده‌اند کل هفته مشغول به کارند و ۳۰/۴درصد، ۶ روز در هفته کار می‌کردند. نتایج پژوهش درموردساعات کـاری در روز نشان داد ۳۰/۶ درصد بین ۶ تا ۸ ساعت در روز،۲۰/۷ درصد ۶ ساعت و کمتر، ۱۹ درصـد بـین ۸ تـا ۱۰ ساعت، ۲۲/۳ درصد بین ۱۰ تا ۱۲ ساعت و ۷/۴ درصد بیش از ۱۲ ساعت در روز کـار مـی‌کردنـد. ۴۷/۵ درصد روستاییان بیمه بودند که ۴۱/۸ درصد آنان بیان کرده اند بیمه‌شدن، تاثیر بسیاری در مشارکت شـغلی آن ها داشته‌است.

یافته‌های پژوهش درمورد مساحت واحدهای مسکونی روستاییان نشان داد، ۵۰ درصد متراژی کمتر از ۲۰۰ مترمربع، ۳۱/۸ درصد بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ مترمربع و ۶/۸ درصد بین ۳۰۰ تـا ۴۰۰ مترمربـع، ۹/۱ درصـد متراژی بین ۴۰۰ تا ۱۰۰۰ مترمربع و ۲/۳ درصد بیشتر از ۱۰۰۰مترمربع بیان کـرده‌انـد. یافتـه‌هـای تحقیـق درمورد متوسط زیربنای واحدهای مسکونی نشان داد ۱۰/۱ درصد زیـر بنـا را بـا متـراژی بـین ۵۰ تـا ۷۵ مترمربع و ۵۸/۹ درصد بین ۷۵ تا ۱۰۰ مترمربع و ۲۷/۴ درصد بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ مترمربع و ۳/۶ درصد بیش از ۲۰۰ مترمربع بیان نموده‌اند. همچنین با بررسی قیمت واحدهای مسکونی روسـتاییان معلـوم شـد، ۱۴/۶ درصد قیمت مسکن را کمتر از ۱۰ میلیـون تومـان، ۴۰/۳ درصـد بـین ۱۰ تـا ۲۰ میلیـون تومـان و ۲۱/۵ درصدبین ۲۰ تا ۳۵ میلیون تومان، ۱۹/۴ درصد بین ۳۵ تـا ۵۰ میلیـون تومـان و ۴/۲ درصـد بـالاتر از ۵۰ میلیون تومان بیان کردند.

یافته‌های پژوهش درمورد برآورد هزینه زندگی روستاییان درماه نشان داد ۱۳/۷در صـد کمتـر از ۲۰۰ هـزار تومـان، ۲۵/۲ درصـد بـین ۲۰۰ تـا ۳۰۰ هـزار تومـان، ۲۵/۲ درصـد بـین ۳۰۰ تـا ۴۰۰

هزارتومان و ۲۶/۶ درصد بین ۴۰۰ تا ۶۰۰ هزارتومان و ۹/۴ درصد بالاتر از ۶۰۰ هزار تومان را بیان کردند و یک سوم روستاییان ادعا کردند هزینه های زندگی شان با درآمد حاصله تناسب دارد.

۵-۲- عوامل فردی مؤثر بر میزان مشارکت از دیدگاه روستاییان

ویژگی‌های فردی روستاییان در هر منطقه، تأثیرات مثبت و منفی بر میزان مشارکت آنان در فرایند طرح‌های توسعه روستایی و به ویژه طرح هادی دارد. برای سنجش تأثیرات عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در منطقه مورد مطالعه، از شاخص‌های مختلفی استفاده شد که نتایج به دست آمده در جدول ۳ نشان داد تمامی گویه‌ها براساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون از سطح معنی‌داری کافی برای تحلیل برخوردار بوده‌اند.

برای تبیین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان از چهار زیر متغیر سواد، سن، تأهل و تعداد فرزندان و شغل و دارایی کمک گرفته شد که هر کدام از این شاخص‌ها به کمک گویه‌های زیر تعریف شدند:

– سواد: سطح تحصیلات و تأثیر سواد بر مشارکت روستاییان؛

– سن: سن افراد و محدودیت‌های احتمالی آن در مشارکت؛

– تأهل و تعداد فرزندان: تأثیر تعداد فرزندان و تأهل و مشغله‌های آن بر میزان مشارکت؛

– شغل و دارایی: مساحت واحد مسکونی، سطح زیربنا، متوسط قیمت مسکن، تعداد اتاق، متوسط هزینه ماهانه خانوار روستایی، تعداد روزهای کاری در هفته، ساعات کاری در روز، سرمایه، تنوع کاری، دارایی و تأثیر بیمه بر مشارکت روستاییان،

در بین چهار زیر متغیر(شاخص) عوامل فردی مؤثر بر مشارکت از نظر روستاییان، متغیر سواد بیشترین تأثیر را با میانگین ۳/۵۴ بر مشارکت آنان در فرایند اجرای طرح هادی روستایی داشته است و در طرف مقابل سن افراد با میانگین ۳/۱۱ تأثیر کمتری در مقایسه با سایر عوامل داشته‌است. بر اساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معنی‌داری برای گویه‌های مربوط به متغیر عوامل فردی موثر بر مشارکت روستاییان در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده‌است (جدول۳).

جدول ۳: عوامل فردی مؤثر بر میزان مشارکت از دیدگاه روستاییان(درصد)

شاخص‌ها	تعداد گویه‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
سواد	۲	۴/۴۵	۱۴/۱۵	۳۰	۲۸	۲۳/۴	۳/۵۴	۰/۰۰۰
سن	۲	۶/۴	۲۵/۳	۳۳/۴	۲۳	۱۱/۸	۳/۱۱	۰/۰۰۰
تاهل و تعداد فرزندان	۳	۱۰/۷	۱۹/۱	۲۳/۷	۳۰/۸	۱۵/۶	۳/۲۳	۰/۰۰۰
شغل و دارایی روستاییان	۱۴	۱۱/۵	۱۹/۲	۲۵/۵	۲۷/۷	۱۶/۲	۳/۲۸	۰/۰۰۰
عوامل فردی	۲۱	۸/۳	۱۹/۴	۲۸/۱	۲۷/۴	۱۶/۸	۳/۲۳	۰/۰۰۰

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

۵-۳- فرایند اجرای طرح هادی روستایی

در فرایند تهیه و اجرای طرح‌هـای هـادی روسـتایی نارسـایی‌هـای وجـود دارد کـه موفقیـت و تأثیرات اقتصادی و اجتماعی مثبت در روند توسعه نواحی روستایی را محـدود کـرده‌اسـت. اجـرای طرح هادی در روستاها برای توسعه آن‌ها صورت می گیرد که درصورتی که مصوبات طرح هـادی، مرحله به مرحله اجرا شوند روستاها از انزوا خارج می شوند و می توانندبه عنوان یـک عضـو فعـال تولیدی در اقتصاد کشور نقش داشته باشند(شمس‌الدینی، ۱۳۸۷: ۳۹). برای بررسـی میـزان موفقیـت اجرای طرح‌های هادی روستایی شاخص ها و گویه‌هایی تعریف شده که نتـایج آن در جـدول (۴) ارائه شده‌است.

برای تبیین فرایند اجرای طرح هادی روستایی از چهار زیر متغیر مسکن روسـتایی، شـبکه معـابر روستایی، توزیع خدمات و کاربری اراضی و محیط زیست روستا مدد گرفته شد که هر یـک از ایـن شاخص‌ها به کمک گویه‌های زیر تعریف شد:

– **مسکن روستایی:** شامل تأثیر بـر مقـاوم سـازی مسـکن روسـتایی، اسـتفاده از مصـالح بـادوام و استاندارد، بسترسازی برای صدور سند مالکیت، بهبـود الگـوی سـاخت و سـاز روسـتایی، افـزایش تراکم ساختمانی در روستا و رعایت ضوابط و مقررات در ساخت و سازهای روستایی است.

– **شبکه معابر روستا:** شامل تسهیل رفت و آمد روستاییان، سهولت دسترسی به محـل فعالیـت، پوشـش بافت کالبدی توسط معابر، رعایت ضوابط فنی در طراحی معابر، کیفیت معابر تازه تأسیس و بهسازی معابر فعلی روستاست.

– **توزیع خدمات و کاربری اراضی:** شامل جذب امکانات رفاهی جدید در روستا،انتخاب سمت توسعه مناسب، رعایت ضوابط و مقررات در مورد خدمات پیشنهادی، توزیع مطلوب خدمات رفاهی، کیفیـت دسترسی به خدمات، توجه به بافت‌های با ارزش و ماندگاری جمعیت بر اثر جذب امکانات است.

– **محیط زیست روستا:** شامل جمع‌آوری و دفـن بهداشـتی زبالـه، مکـان یـابی صـحیح صـنایع سـبک روستایی، دفع و هدایت آب‌های سطحی از سطح معابر روستا، گسترش فضای سبز در روسـتا، توسـعه‌ی محدوده گورستان و تغییر سیمای روستا و زیباسازی محیط است.

با بررسی چهار زیر متغیر(شاخص)اجرای طرح هادی از نظر روستاییان معلوم شد متغیر شـبکه معـابر روستایی با میانگین ۳/۴۴ بیشترین موفقیت را اجرای طرح در محیط روستایی داشته‌است و در طرف مقابل توزیع خدمات و کاربری اراضی با میانگین ۳/۲۸ توفیق کمتری در مقایسه با سایر عوامل داشـته‌اسـت. بـر اساس آزمون کای اسکوئر تیپ پیرسون ضریب معنی‌داری برای گویه‌های مربوط به متغیر فراینـد اجـرای طرح روستایی در سطح ۹۹٪ ارزیابی شده‌است (جدول ۴).

جدول ۴: میزان توفیق در فرایند اجرای طرح هادی روستایی از نگاه روستاییان

شاخص‌ها	تعداد گویه‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
مسکن روستایی	۶	۴/۲	۱۲/۶	۳۴/۶	۳۳/۷	۱۲/۹	۳/۳۹	۰/۰۰۰
شبکه معابر روستایی	۶	۲/۲	۱۳/۸	۳۴/۲	۳۷/۶	۱۲/۱	۳/۴۴	۰/۰۰۰
توزیع خدمات و کاربری اراضی	۷	۴/۶	۱۷/۳	۳۴	۳۳/۱	۱۱	۳/۲۸	۰/۰۰۰
محیط زیست روستا	۶	۳/۹	۱۵	۳۳/۱	۳۱/۸	۱۶/۲	۳/۴۳	۰/۰۰۰
طرح هادی روستایی	۲۵	۳/۷	۱۴/۷	۳۴	۳۴	۱۳/۶	۳/۳۹	۰/۰۰۰

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

۵-۴- میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی

همانطور که در جدول(۵) مشاهده می شود نتایج نظرسنجی مدیران روستایی (شوراها و دهیـاری‌هـا) منطقه موردمطالعه، درمورد میزان مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی نشـان داد میـزان همکاری مردم درطرح سنددار کردن املاک روستایی با میانگین ۴/۳۳ در بالاترین سطح خود بوده‌است که نشان‌دهنده سودمندی و منفعت این طرح برای روستاییان بوده‌است. در مقابل، میزان آشنایی روسـتاییان بـا طرح‌هادی، اهداف و روند اجرای آن در پایین‌ترین وضعیت، یعنی سطح ۳ قـرار داشـته‌اسـت کـه بیـانگر ضعف اطلاع‌رسانی سازمان‌های متولی به ویژه بنیاد مسکن انقلاب اسـلامی درزمینـه طـرح‌هـای هـادی، اهداف و روند اجرای آن به جامعه روستایی بوده‌است.

جدول ۵: بررسی میزان مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی

ردیف	شاخص‌ها	اصلاً	کم	متوسط	زیاد	بسیار زیاد	میانگین وزنی	کای اسکوئر
۱	میزان مشارکت و استقبال از طرح	۰	۰	۵۰	۳۰	۲۰	۳/۷	۰/۰۰۰
۲	مشکلات اجرای طرح هادی	۲۸/۶	۱۴/۲	۰	۲۸/۶	۲۸/۶	۳/۱۴	۰/۰۰۰
۳	روند اطلاع رسانی به مردم روستا	۱۰	۱۰	۱۰	۵۰	۲۰	۳/۶	۰/۰۰۰
۴	همکاری مردم در عملیات صدور سند	۰	۰	۰	۶۶/۷	۳۳/۳	۴/۳۳	۰/۰۰۰
۵	همکاری گروه‌های محلی در طرح	۰	۰	۲۰	۴۰	۴۰	۳/۵۶	۰/۰۰۰
۶	میزان آگاهی روستاییان از روند طرح	۰	۳۰	۵۰	۱۰	۱۰	۳	۰/۰۰۰
۷	میزان آشنایی با بنیاد مسکن	۰	۱۰	۴۰	۴۰	۱۰	۳/۵	۰/۰۰۰
مشارکت روستاییان در اجرای طرح هادی		۵/۵	۹/۲	۲۴/۳	۳۷/۹	۲۳/۱	۳/۶۲	۰/۰۰۰

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

۵-۵- تحلیل فضایی ارتباط بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح هادی روستایی

در منطقه موردمطالعه، بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی رابطه همبستگی مستقیم و ضعیفی با ضریب ۰/۱۱۶ در سطح معناداری ۹۵ درصد مشاهده‌شد که بیان‌گر تأثیر نسبتاً محدود عوامل فردی موثر بـر فراینـد اجـرای طـرح‌هـای هـادی

است. یافته‌های پژوهش درمورد توزیع فضایی ارتباط بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت و اجرای طرح‌های هادی نشان داد فقط در روستاهای چمن‌آباد- ولی‌آباد، رزدآب و مهرآباد ارتباط مثبت و معنی‌داری وجود دارد (جدول ۶) و این همبستگی در روستاهای اشاره‌شده مستقیم است، بدین معنا که با افزایش عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان، فرایند اجرای طرح هادی روستایی در این روستاها با موفقیت بیشتری همراهست.علاوه بر این، بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان و مشارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیمی با ضریب ۰/۱۲۳ در سطح معناداری ۹۵ درصد وجود دارد درحالی‌که بین مشارکت روستاییان و فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی همبستگی مستقیم و نسبتا ضعیفی با ضریب ۰/۱۶ و در سطح معناداری ۹۰ درصد وجود دارد (جدول ۶).

جدول ۶: بررسی ارتباط بین عوامل فردی و اجرای طرح هادی به تفکیک روستا

نام روستا	مقدار ضریب همبستگی	مقدار احتمال آزمون	نتیجه آزمون	تحلیل
سده	۰/۲۶۱	۰/۱۰۳	پذیرش فرضیه صفر	–
چمن‌آباد	۰/۴۵۳	۰/۰۰۹	رد فرضیه صفرآزمون	ارتباط معنی‌دار است
رزدآب	۰/۴۶۶	۰/۰۵۱	رد فرضیه صفرآزمون	ارتباط معنی‌دار است
چاه‌زول	۰/۰۸۳	۰/۸۰۹	پذیرش فرضیه صفر	–
مهرآباد	۰/۴۱۸	۰/۰۵۳	رد فرضیه صفرآزمون	ارتباط معنی‌دار است
تیزآب	۰/۱۲۵	۰/۶۸۴	پذیرش فرضیه صفر	–
خرگرد	-۰/۳۴۲	۰/۱۶۵	پذیرش فرضیه صفر	–
زوزن	۰/۰۱۴	۰/۹۴۷	پذیرش فرضیه صفر	–
سیجاوند	۰/۲۰۷	۰/۵۲۴	پذیرش فرضیه صفر	–
بُرآباد	۰/۱۷۵	۰/۲۶۹	پذیرش فرضیه صفر	–
جمع	۰/۱۱۶	۰/۰۴۷	رد فرضیه صفرآزمون	ارتباط معنی‌دار است

مأخذ: نگارنده، ۱۳۸۹

۵-۶- بررسی تأثیر عوامل فردی مؤثربر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح‌های هادی روستایی

برای بررسی میزان تأثیرگذاری عومل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجـرای طـرح‌هـای هادی روستایی از دیدگاه روستاییان از مدل رگرسیون چند متغیره استفاده شد. بـر اسـاس مقـدار ضـریب تعیین ۰/۱۴ مشخص‌شد که رگرسیون خطی متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته حدود ۱۴٪ از کل تغییـرات را توجیه می‌کند. در جدول ANOVA مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات، آماره فیشر وسطح معنی داری رگرسیون گزارش شده است . مقدار P-Value یا سطح معناداری معادل ۰/۰۰۰ بوده که کمتـر از ۰/۰۵ است. بنابراین فرضیه صفرآزمون مبنی بر عدم معنی داری مدل رگرسـیون را بـا اطمینـان ۹۹٪ رد می‌شود، در نتیجه مدل رگرسیونی از لحاظ آماری معنی‌دار است.

جدول ۷: بررسی اثرگذاری عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای طرح هادی

متغیرهای مستقل	ضریب متغیر	ضریب استاندارد(بتا)	آماره t	سطح معناداری	نتیجه
مقدار ثابت ✱	۲/۹۴	–	۸/۵۶۱	۰/۰۰۰	در مدل معنی دار است
سواد	۰/۰۱۹	۰/۰۲۲	۰/۳۱۳	۰/۷۵۵	در مدل معنی دار نیست
سن	۰/۰۲۶	۰/۰۳۵	۰/۴۸۵	۰/۶۲۵	در مدل معنی دار نیست
تاهل و تعداد فرزندان	۰/۰۵۱	۰/۰۸	۱/۰۷	۰/۰۲۵	در مدل معنی دار است
شغل و دارایی	۰/۰۴۵	۰/۰۴۵	۰/۶۲۹	۰/۵۳	در مدل معنی دار نیست

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱[۱]

در جدول (۷)، برای هر یک از پارامترهای مدل رگرسیون، مقـادیر بـرآورد پارامترهـا، انحـراف معیـار برآورد پارامترها، برآورد پارامترهای مدل رگرسیون استانداردشده، آماره t آزمون و سطح معنی داری برآورد پارامترها گزارش شده‌است . براساس نتیجه بدست‌آمده مشاهده می‌شود فقط بـرای متغیـر تأهـل و تعـداد فرزندان مقدار P-Value کمتر از ۰/۰۵ است یعنی تأثیر متغیر تأهل و تعداد فرزندان در مدل معنی‌دار است. بنابراین مدل رگرسیونی به‌صورت زیرست:

تأهل و تعداد فرزندان ×۰/۰۸ + ۲/۹۴= اجرای طرح هادی

۱. متغیر وابسته: اجرای طرح هادی روستایی

۶- نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در پاسخ به سوال پژوهش مبنی براینکه «عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در میـزان موفقیـت اجرای طرح‌های هادی در نواحی روستایی مؤثر بوده است؟» نتایج زیر حاصل گردید.

به منظور بررسی رابطه بین عوامل فردی(سن، سواد، تأهل و تعداد فرزندان، شغل و دارایـی) مـؤثر بـر مشارکت روستاییان و میزان موفقیت اجرای طرح هـادی روسـتایی براسـاس داده‌هـای بـه‌دسـت‌آمـده از نظرسنجی آنان، از ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد. نتایج آزمـون نشـان داد بـه‌طـورکلی در فراینـد اجرای طرح‌های هادی روستایی منطقه‌ی موردمطالعه، بین میزان عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روسـتاییان ارتباط ضعیفی وجود دارد (جدول ۸). یافته‌های پژوهش نشان داد متغیر عوامل فردی مـؤثر بـر مشـارکت روستاییان تأثیر مثبتی بر میزان موفقیت فرایند اجرای طرح هادی روستایی دارد. با بررسی میـزان مشـارکت روستاییان در فرایند تهیه و اجرای طرح هادی روستایی از نظر دهیاران ضمن گروه‌بندی روسـتاییان بـه دو گروه با مشارکت کم و زیاد معلوم شد، تفاوت معناداری در میزان اثرگذاری عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان وجود ندارد. بنابراین، می‌توان ادعا کرد عوامل فردی مؤثر بر مشارکت در میزان موفقیـت فراینـد اجرای طرح‌های هادی روستایی در منطقهٔ مورد مطالعه تأثیر نسبتاً اندکی داشته‌اند(جدول ۸).

جدول ۸ :بررسی ارتباط بین عوامل فردی مؤثر بر مشارکت روستاییان در فرایند اجرای روستایی

متغیر مستقل	مقدار ضریب همبستگی پیرسون	P-value	نتیجه آزمون	تحلیل
عوامل فردی	۰/۱۱۷	۰/۰۴۷	رد فرضیه صفر	ارتباط معنی دار است.
سن	۰/۰۷۷	۰/۱۴۳	پذیرش فرضیه صفر	–
سواد	۰/۱۳۲	۰/۰۶	رد فرضیه صفر	ارتباط در سطح ۹۰ درصد معنی دار است.
تأهل و تعداد فرزندان	۰/۱۴۰	۰/۰۳۳	رد فرضیه صفر	ارتباط معنی دار است.
شغل و دارایی	۰/۰۵۷	۰/۱۳۷	پذیرش فرضیه صفر	–

مأخذ: نگارنده، ۱۳۹۱

مهم‌ترین راهکارهای پیشنهادی برای افزایش مشارکت روستاییان در فرایند اجـرای طـرح‌هـای هـادی روستایی و درنتیجه کسب موفقیت بیشتر دراین زمینه به شرح زیرند :

–برگزاری کارگاه‌های آموزشی، درزمینه آشنایی با فرایند تهیـه، اجـرا و نگـه‌داری طـرح‌هـای هـادی روستایی و نحوه مشارکت روستاییان در آن.

–ظرفیت سازی نهادی و قانونی برای تسهیل و افزایش مشارکت عمومی روستاییان در فراینـد تهیـه و اجرای طرح هادی در سطح نواحی روستایی که می‌تواند ظرفیت ماندگاری جمعیت روستایی را ارتقا دهد.

–بهره گیری از نهادهای محلی و تکیه بر شناخت آن ها از مردم و منطقه مورد مطالعه، می‌توانند زمینـه اجرای بهتر طرح را در منطقه فراهم آورد و روند توسعه در منطقه را تسهیل کند.

–برای مشارکت روستاییان در مرحله اجرا و نگه‌داری باید شرایط زیر فراهم شود:

الف–طرح هادی پیشنهادی موردقبول روستاییان باشد.

ب–اجرای طرح هادی از جمله نیازهای اساسی اهالی روستا باشد.

ج–روستاییان از نتایج مثبت اجرای طرح هادی روستایی باخبر شوند.

د– در این مرحله مشارکت روستاییان نباید به مشارکت مالی آنان یا استفاده از نیروی کار آنان تعبیر شود.

ه–رعایت مقررات فنی در اجرای طرح هادی روستایی ضروری است.

و– همکاری مردم و سازمان‌های محلی در روستااز قبیل دهیاری‌ها با مسؤولان و کارشناسان اجرای طرح هادی روستایی مفید به نظر می‌رسد.

–عمده ترین عوامل افزایش مشارکت اهالی در اجرای طرح هادی از دید دهیار شامل موارد زیرند:

الف–آشنایی و شناخت جوانب مختلف طرح هادی و میزان تاثیر آن در بافت روستا

ب–شناخت تاثیرات اجتماعی و اقتصادی اجرای طرح هادی در زندگی روستاییان

ج– شناخت و بررسی اولویت بندی های انجام شده برای اجرای پروژه های طرح هادی و مطابقت آن ها با موقعیت و وضعیت روستا

د–انجام هماهنگی و اقدامات لازم در جلب خود یاری اهالی روسـتا بـرای کمـک بـه اجـرای طـرح هادی(مانند کمک های نقدی، نیروی انسانی، کمک های فنی ومواردی از این قبیل).

ه– شناسایی زمین های مناسب و در اختیار نهادن آن ها برای کاربری های عمومی طرح در زمان تهیه طرح و عملی کردن آنها در دوره اجرای طرح هادی (بر مبنای وظیفه مندی خاص در این زمینه)

و– ایجاد بسترهای اجتماعی مورد نیاز برای بالابردن مشارکت مردم و همکاری آنها در اصلاح و گشوده‌سازی معابر و بازگشایی های مورد نیاز براساس طرح هادی

کتابنامه

۱. ارتیاعی، فاطمه؛ چیذری، محمد و جعفری، محمد. (۱۳۹۰). ***«عوامل تأثیرگذار بر مشارکت جوانان روستایی در زمینه‌ی توسعه کشاورزی (مطالعهٔ موردی: شهرستان کرمانشاه)»***. مجله‌ی پژوهش های روستایی، ۲(۳). صص ۸۴–۵۷.

۲. ازکیا، مصطفی و غفاری، غلام‌رضا. (۱۳۸۳). ***توسعه روستایی با تأکید بر جامعهٔ روستایی ایران***. تهران: نشر نی.

۳. استانداری خراسان رضوی. (۱۳۹۱). ***آخرین وضعیت تقسیمات کشوری شهرستان خواف***. مشهد: استانداری خراسان رضوی.

۴. آمار، تیمور و صمیمی شارمی، رضا. (۱۳۸۸). ***«ارزشیابی کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی (مطالعهٔ موردی: بخش خمام شهرستان رشت)»***، فصلنامه مسکن و محیط روستا،۱۲۷. صص۵۵–۴۴.

۵. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی خواف. (۱۳۹۱). ***وضعیت طرح‌های هادی روستایی در شهرستان***. خواف: روابط عمومی بنیاد مسکن.

۶. بنیاد مسکن انقلاب اسلامی. (۱۳۸۹). ***دستاوردهای پژوهش و فناوری بنیاد مسکن و شرکت‌های تابعه***. تهران: روابط عمومی بنیاد مسکن.

۷. بهرامی، علی. (۱۳۸۳). ***«فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی»***. مجموعه مقالات کنگره توسعه روستایی؛ چالش‌ها و چشم‌اندازها. صص ۱۶۰–۱۴۵. تهران: مؤسسه آموزش عالی وپژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی.

۸. بیرو، آلن. (۱۳۷۰). ***فرهنگ علوم اجتماعی***. ترجمه باقر ساروخانی. تهران: انتشارات کیهان.

۹. تقی لو، علی‌اکبر؛ خسروبیگی، رضا و خدایی، یوسف. (۱۳۸۸). ***«ارزیابی اثرات طرح هادی در ابعاد کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، نمونه‌ی موردی: شهرستان کمیجان»***. تهران: مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا. صص ۱۱–۱.

۱۰. جباری، حبیب.(۱۳۷۸). ***«مشارکت و توسعه اجتماعی»***. مجموعه مقالات همایش توسعه اجتماعی وزارت کشور.

۱۱. حسن‌نژاد، مریم؛ کهنسال، محمدرضا و قربانی، محمد. (۱۳۹۰). ***«عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در گروه‌های توسعه روستایی: مطالعهٔ موردی پروژهٔ بین المللی ترسیب کربن در خراسان جنوبی»***، فصلنامه روستا و توسعه،۱۴(۲). صص ۹۱-۷۳.

۱۲. حق‌پنا، مریم و دهقانی، مرجان. (۱۳۸۸). ***«بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی»***. تهران: مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا.

۱۳. رضوانی، محمدرضا. (۱۳۹۰). ***«برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران»***. چاپ چهارم. تهران: نشر قومس.

۱۴. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ بدری، سیدعلی و پورطاهری، مهدی. (۱۳۹۰). ***«روش‌شناسی مشارکتی در برنامهٔ ریزی کالبدی سکونتگاه‌های روستایی»***. تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

۱۵. رکن‌الدین‌افتخاری، عبدالرضا؛ پورطاهری، مهدی؛ صادق لو، طاهره و سجاسی‌قیداری، حمدالله. (۱۳۸۹). ***«تحلیل عوامل مؤثر در مدیریت مشارکتی سیل در مناطق روستایی (مطالعهٔ موردی: روستاهای سیل‌زده حوزهٔ گرگانرود استان گلستان)»***. فصلنامهٔ پژوهش‌های روستایی. ۱(۲). صص ۲۶-۱.

۱۶. رهنما، محمدرحیم. (۱۳۷۵). ***ارزیابی طرح‌های بهسازی روستایی در خراسان***. مشهد: جهاد سازندگی استان خراسان.

۱۷. ریتزر، جورج. (۱۳۷۴). ***نظریه‌های اجتماعی در دوران معاصر***، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: انتشارات علمی.

۱۸. سرتیپی‌پور. محسن. (۱۳۸۲). ***ارزیابی طرح‌های هادی روستایی***، تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

۱۹. سرتیپی‌پور، محسن. (۱۳۸۷). ***دانشنامهٔ مدیریت شهری و روستایی***، تهران: سازمان دهیاری‌ها و شهرداری‌های کشور.

۲۰. سرمد، زهره؛ بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۹۰). ***روش‌های تحقیق در علوم رفتاری***. تهران: انتشارات آگاه.

۲۱. شارع‌پور، محمود. (۱۳۷۲). ***«بازتاب اقتصادی - اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در روستاهای استان آذربایجان شرقی»***. ماهنامه جهاد، ۱۲و۱۳(۱۵۷ و۱۶۴و۱۶۵).

۲۲. شمس‌الدینی، علی. (۱۳۸۷). ***«آثار اجرای طرح هادی در کاهش مهاجرت‌های روستایی؛ مورد مطالعه: روستای فهلیان- شهرستان ممسنی»***. فصلنامه مسکن و انقلاب. ۱۲۱.صص ۴۱-۳۰

۲۳. شهبازی، اسماعیل. (۱۳۸۹). ***درآمدی بر آسیب‌شناسی توسعهٔ روستایی***. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

۲۴. عزیزپور، فرهاد؛ خلیلی، احمد؛ محسن‌زاده، آرمین و حسینی‌حاصل، صدیقه. (۱۳۹۰). ***«تحلیل و ارزیابی اثرات اقتصادی اجرای طرح‌های هادی روستایی در سکونتگاه‌های روستایی کشور»***. فصلنامه مسکن و محیط روستا. ۱۳۶. صص ۸۴-۷۱.

۲۵. عفتی، محمد. (۱۳۷۱). ***بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح‌های توسعه روستایی***. پایان نامه‌کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.

۲۶. عنابستانی، علی‌اکبر. (۱۳۸۸). ***«ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی»***. تهران: مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا.

۲۷. عنبری، موسی و حسنوند، احسان. (۱۳۸۹). ***«رابطه فرهنگ پدر سالاری و مشارکت سازمان یافته زنان در مدیریت روستایی»***. مجله روستا و توسعه. ۱۳(۱). صص ۱۵۳-۱۳۱.

۲۸. قاسمی، محمدعلی. (۱۳۸۴). ***«بررسی عوامل اجتماعی- اقتصادی موثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های عمرانی: مطالعه موردی بخش مرکزی شهرستان کاشان»***. فصلنامه روستا و توسعه، ۸ (۴). صص ۱۱۲-۷۹.

۲۹. کلانتری، خلیل؛ ایروانی، هوشنگ و وفایی‌نژاد، شجاع محمد.(۱۳۸۲). ***«سنجش سطح توسعه‌ی روستایی در شهرستان تربت حیدریه، ۷۹- ۱۳۶۵»***. پژوهش‌های جغرافیایی. ۳۵ (۴۳). صص ۴۱- ۵۴.

۳۰. کریمی‌زاده، کیوان؛ غفاری، گلاله و یونس‌زاده جلیلی، سهیلا. (۱۳۸۷). ***«نقش مشارکت‌های مردمی در طرح‌های آبخیزداری و حوزه‌های آبریز»***. گرگان: مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بحران آب. صص ۴۹-۴۱.

۳۱. کوثری، مسعود. (۱۳۷۴). ***بررسی تأثیر انسجام اجتماعی بر میزان مشارکت روستاییان در فعالیت‌های عمرانی***. پایان نامه‌کارشناسی ارشد. تهران: دانشگاه تربیت مدرس.

۳۲. کیوانلو، علی اکبر. (۱۳۷۶). ***«توسعه منطقه ای و ضرورت اجرای طرح های هادی روستایی»***. فصلنامه مسکن و انقلاب. ۱۳. صص۲۷-۱۶.

۳۳. محمدی یگانه، بهروز؛ نباتی، عباس و چراغی، مهدی. (۱۳۹۱). «***تبیین اثرات اجرای طرح هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعهٔ موردی: دهستان کرانی- شهرستان بیجار)***». فصلنامه مسکن و محیط روستا. ۱۳۹. صص ۱۱۲-۹۹.

۳۴. محمودیان، حسین. (۱۳۷۱). ***بررسی میزان و علل مشارکت روستاییان در طرح‌های عمرانی***. تهران: معاونت ترویج و مشارکت مردمی وزارت جهاد سازندگی.

۳۵. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵). ***شناسنامه آبادی های کشور، شهرستان خواف در سال‌های ۱۳۶۵ تا ۱۳۸۵***. تهران: مرکز آمار ایران.

۳۶. مظفر، فرهنگ؛ حسینی، سیدباقر؛ سلیمانی، محمد؛ ترکاشوند، عباس و سرمدی، علی‌اکبر. (۱۳۸۷). «***ارزیابی اثرات اجرای طرح های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران***». مجلهٔ علوم محیطی. ۵(۳). صص ۳۲-۱۱.

۳۷. میرترابی، مهدیه‌سادات؛ حجازی، یوسف و حسینی، سیدمحمود. (۱۳۹۱). «***بررسی تأثیر ویژگی‌های فردی و خانوادگی زنان روستایی بر انگیزه‌ی مشارکت آنان در فعالیت‌های کشاورزی***». مجله مطالعات اجتماعی و روانشناختی زنان. ۱۰(۱). صص ۱۶۷-۱۴۹.

۳۸. نصیری، اسماعیل. (۱۳۸۸). «***ارزیابی اثربخشی طرح هادی روستایی سکونتگاه‌های روستایی***»، تهران: مجموعه مقالات اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه‌ی کالبدی روستا.

۳۹. وثوقی، منصور. (۱۳۶۷). ***گزارش بررسی اثرات اقتصادی و اجتماعی اجرای طرح‌های بهسازی در استان همدان***. تهران: وزارت جهاد سازندگی.

40. Borrini, G. (1999). ***Collaborative management of protected areas.*** Journal of Environmental Planning and Management. 47(3): 92-103.

41. CIS. (2003). ***Guidance Document No. 8. Public Participation in Relation to the Water Framework Directive .*** Produced by Working Group 2.9. Public Participation.

42. Özerol G., Newig, J. (2008). ***Evaluating the Success of Public Participation in Water Resources Management: Five Key Components.*** Journal of Water Policy. 10: 639-65.

43. Reddy, R. P. (1973). ***Who participates in voluntary action?*** Journal of Extension. 3(5): 84-95.

44. Reed M.S. (2008). ***Stakeholder Participation for Environmental Management: a Literature Review.*** Biological Conservation. 141: 2417-2431.
45. Sato, H., Akabayashi, A., & Kai, I. (2006). Public, experts, and acceptance of advanced medical technologies: the case of organ transplant and gene therapy in Japan. Health Care Analysis, 14(4), 203-214.
46. Stefano, L. (2010). ***Facing the Water Framework Directive Challenges: A Baseline of Stakeholder Participation in the European Union.*** Journal of Environmental Management. 91: 1332-1340.